

V O O R - R E D E N
op den
S E N D - B R I E F
P A U L I
A E N D E
G A L A T E N .

D. M. L.

D Galaten waren door S. Paulum tot het rechte Christen geloove / ende in 't Euangelium van de Wet gehachte: maer nae sijn af-scheyp quamen de valsche Apostelen / welke Jongeren waren der rechte Apostelen / ende keerden de Galaten weder om / dat sy geloofden / dat sy door de werken des Wets moesten salig worden; ende sondeden / als sy de werken des Wets niet en hielden: gelijk Act. 15. 1. oock eenige hooge lieden tot Jerusalem uyt-gaben.

I. II.
II. III. IV.
III. V. VI.

Legen dese verhest S. Paulus sijn ampt hoogh / ende wil hem selfen niet geringer gracht hebben / dan een ander Apostel. Ende voert alleen van Godt sijne leere ende ampt / op dat hy den roem der valsche Apostelen / die haer niet de werken ende namen der rechte Apostelen behelpen / dempen soude / ende sepe: 't En zo niet recht / of het schoon een Engel anders predikte / ofste hy selfe: ick swijge dan / wanneer het de Jongeren der Apostelen / ofste sy selue anders leerden.

Dat doet hy in 't ende 2 cap. ende belijpt / dat sonder verdienst / sonder werken / sonder de Wet / maer alleen door Christum / vader-man moet rechtbechigh worden.

In 't 3 ende 4 cap. beweert hy dit altemael met Schriften / exemplaren / ende gelijckenissen: ende wijst / hoe dat de Wet veel meer sonden ende verbloechingen brengt / dan gerechtigheyt; dewelcke alleen uyt genade van Godt beloost / door Christum sonder de Wet berwult / ende ons gegeven iss.

In 't 5 ende 6 leert hy de werken der liefde / die het geloove moeten volgen.

D E S E N D - B R I E F
P A U L I
A E N D E
G A L A T E N .

Kan in drie Hooft-stucken gedeelt worden:

- I. Is eene verantwoordinge Pauli / dat hy niet door middelen / noch door eygen loopen / maer van Christo selven tot het Apostel-ampt was beroepen geworden / ende dat selve gelijck de andere Apostelen bediende; tot 'et 3 cap. toe.
II. Begrijpt de leere van de Rechtveer-

digh-makinge des Menschen voor Godt / ende van de Christelijcke Wypheyt; van 't 3 cap. tot 'et 7 v. des 5 cap.

III. Is eene vermaninge tot de volstandigheyt / ende andere Christelijcke deugden; van 't 7 v. des 5 cap. tot 'et eynde toe.

Het eerste Capittel.

Heeft drie deelen: I. Is de in-leydinge ende groete. II. Bliegt den Apostel over der Galaten af-val / ende voert daer hy de oorsake. III. Verhaelt hy sijne beroeping / ende levens-wandelinge.

Act. 9. 15.

- I. **A** u l u s een Apostel / niet van Menschen / oock niet dooz een mensche / maer dooz JESUM CHRISTUM, ende Godt den Vader / die Hem op-getwecht heeft van den dooden)
2 Ende alle Broeders die by my zyn / den Gemeynen in Galatiën.
3 Genade zp mit u / ende vrede / van Godt den Vader / ende onsen Heere Jesu Christo:
4 Die Hem selven voor onse son-

den gegeven heeft / op dat Hy ons verlossen soude van dese tegenwoordige arge werelt / nae den wille Godts / ende onseg^e Vader^g Tit. 2. 14.

5 Den welcken zp eere van eeuwigheyt tot eeuwigheyt / Amen.

6 I Et verwondere my / dat ghy u sooo haest laet af-wenden van den genen / die u geroepen heeft in de genade Christi / op een ander Euangelium:

7 Sooder doch geen ander en is; dan dat daer sommige zyn / die u verwerren / ende willen het Euangelium Christi verkeeren.

8 Maer al waer 't oock dat wy / Cor. 16. 22. oft een Engel van den Hemel / u soude een Euangelium prediken / anders dan dat wy u gepredikt hebben / die zp vervloeckt!

9 Als wy nu geseyt hebben / soo seggen wy oock wederom: Is 't dat u pe-

Rom. 1. 7.
a Diet / hoe hy alle woorden richter tegen de engene gerechtigheit.

15. 1. 7.

mant een Euangeliun predikt / anders dan dat ghy ontfangen hebt / die zy vervloeckt \diamond .

10 Predike ick dan nu den Menschen/ oster Gode te dienst \diamond Oste gedencke ick den Menschen behagelyck te zijn \diamond Indien ick den Menschen noch behagelyck ware / so en Ware ick Christi knecht niet \diamond .

11. Maer ick doe u kondt/lieve Broe-

ders / dat het Euangeliun / dat van my gepredikt is / niet menschelyck en is.

12 Want ick en hebbe 't van geenen Mensche ontfangen / noch geleert; maer dooz de openbaringe Jesu Christi.

13 Want ghy hebt immers wel gehoozt mijne wandelinge eer-tijts in het Iodendom / hoe ick boven maten de Gemeynuten Godts vervolgde / ende verstoordese;

14 Ende nam toe in het Iodendom boven vele mijn's gelijken / in mijn gevlachte; ende pverde boven maten om de vaderlycke Wet.

15 Maer doe 't Gode wel behaegde/ die my van mijn's moeders lyve aen heeft afgesondert / ende geroepen dooz syne genade/

16 Dat hy sijnen Soon in my openbaerde / dat ick Hem door het Euangeliun verkondigen soude onder de Heydenden / terstont voer ick toe / ende en besprack my daer niet over met vleesch ende bloet:

17 En quam oock niet nae Jerusalem tot de gene / die voor my Apostelen waren: maer toogh henen in Arabien / ende quam wederom nae Damascum.

18 Daer nae over drie jaren quam ick tot Jerusalem / om Petrum te sien/ ende bleef vijf-tien dagen op hem.

19 Maer der anderen Apostelen en sagh ick geen / dan Jacobus des Heeren Broeder.

20 Wat ick u nu schrijve / siet / Godt weet / dat ick niet en liege.

21 Daer nae quam ick in de landen van Syriën ende Cilicien.

22 Maer ick was onbekent van aensicht den Christelijcken Gemeynuten in Judea.

23 Maer sy hadde alleen gehoozt/ dat / die ons eer-tijts vervolgde / die predikt nu het geloove / 't welch hy eer-tijts verstoordde:

24 Ende presen Godt over my.

Het ij. Capittel.

Hoeft drie deelen: 1. Verhaelt Paulus syne tweede komste tot Jerusalem / sc. 11. Verhaert hy hoe ende waerom hy petro heeft weder staen ende besynt Antiochen. 111. Beschryft hy het Euangeliun.

1. Maer nae over veertien jaren/ toogh ick wederom op nae Jerusalem met Barnaba/ ende nam Titus oock met my.

2 Maer ick toogh op/upt eene openbaringe / ende besprack my met haer over het Euangeliun / dat ick predikte onder de Heydenden; maer in 't bysonder niet de

gene die het aensien hadde: op dat ick niet te vergeefs en soude loopen / oster ge-loopen hebben.

3 Maer Titus en wiert oock niet gedwongen / hem te besnyden / die niet my was; hoewel hy een Grieck was.

4 Want doe sommige valsche Broe-ders mede in-gedzonken/ ende nessens ingeslopen waren / om te verspieden onse vryheyt / die wy hebben in Christo Jesu/ dat sy ons souden gevangen nemen;

5 En welken wy den-selven niet ee-ne upze onderdanigh te zijn / op dat de waerheyt des Euangeliuns by u bestacu soude.

6 Maer van de gene die het aensien hadde / hoedanigh sy eer-tijts geweest zijn / daer en lept my niet aen: \diamond want Godt en acht het aensien der Menschen niet \diamond . Maer my en hebben de gene die het aensien hadde / niet anders ge-leert.

7 Maer wederom/ doe sy sagen/ dat my toe-betrouwit was het Euangeliun aen de Voor-huyn/ gelijkt als Petro het Euangeliun aen de Besnydinge:

8 (Want die met Petro krachtigh is geweest tot het Apostel-ampt onder de Besnydinge / die is met my oock krach-tigh geweest onder de Heydenden.)

9 Ende bekenden de genade / die my gegeven was / Jacobus ende Kephaz/ ende Johannes / die voor pylaren aengesien waren/gaven sy my ende Barnabe de rechter-hant/ende wierden met ons eens/ dat wy onder de Heydenden/ ende sy onder de Besnydinge prediken souden.

10 Alleen dat wy der armen gedene ken souden: 't welch ick oock bemeer stigjt hebbe te doen.

11. Maer doe Petrus tot Antio-

chien quam / weder-stont ick hem onder oogen: want daer was klagh-te over hem gekomen.

12 Want te vooren/ eer sommige van Jacobo quamen/ at hy met de Heydenden; maer doe sy quamen/ ontrock hy hem/ ende scheypde hem af / om dat hy die van de Besnydinge vreesde.

13 Ende de andere Ioden beynsden met hem / alsoo dat oock Barnabas verlept wiert/ met haer te beynsen.

14 Maer doe ick sagh / dat sy niet recht en wandelden nae de waerheyt des Euangeliuns / sprack ick tot Petrum voor allen openbaerlyck: Is't dat ghy/ die een Jode zyt / heydensch leeft / ende niet Joodsch / waerom dwingt ghy dan de Heydenden Joodsch te leven?

15 H Oe-wel wy van nature Jo-den / ende geene sondaers upc de Heydenden en zijn.

16 Doch dewijle wy weten / dat de Mensch dooz de werken des Wets niet rechtveerdigh en wort / maer dooz het geloove in Jesum Christum; so ge-looven wy oock in Christum Jesum / op dat wy rechtveerdig worden dooz de

geloove in Christum / ende niet dooz de werken des Wets: want dooz de we-ken

^aEene myze
^bWant doe toe
tijt doch haer
oorsake te zijn/
den halsstaart
gen te wryken/
op dat sy haer
niet en souden
regeren.

^bHoedanige
Want valsch
vastelen troe-
ken aen / dat de
twaelf Aposte-
len selfs met
Christo ge-
wandelt had-
den / daerom
si meer behooz-
den te gelden
dan Paulus.

^cWant wederle-

^dPaulus en

^eWant dat daer
aen niet gel-
gen en is / hoe
groot ofte
heerlyck sy
zijn : in den
Euangeliu-

^fWant de
Hebden
voor-huyn / om
dat sy niet be-
sneiden en zyn.

^gAet. 9. 15.

^hWant noemt de
Heydenden
voor-huyn / om
dat sy niet be-
sneiden en zyn.

ⁱRom. 15. 25, 26.

^j1 Cor. 16. 1.

^k2 Cor. 8. 1, 2.
cap. 9. 1, 2.

Aet. 8. 3,
cap. 9. 1.

Aet. 22. 3.
cap. 26. 5.

Jer. 1. 5.
Rom. 1. 1.

Aet. 9. 3.

2 Cor. 4. 6.
Eph. 3. 8.

Aet. 9. 26.

De Send-brief Pauli Cap.ijj.

^a Sonden-dienar. Wie dooz de werken wil vroom woorden / die doet als of ons Christus door sijn dienst/ ampt/ yzden inde ijden aller eerst soude maken tot sondaaers die dooz de Wet moeten vroom woede: dat is Christus verseect/ gekruist/ geslaert/ ende de sondae herbouwt / die te woorden dooz de predicatie des geloofs was te mire gedaen. * Rom. 6, 6. Gal. 5, 24. e De Wet) Dooz het geloobe / dat een geesteliche en de levensdige wet is zijn weder wer des Letters gestorven / dat wi haer niet meer schuldigh en zijn. Rom. 7, 4.

ken des Wets en wort geen vleesch rechtveerdigh ^{v.}

17 Maer souden wy / die daer soekken dooz Christum rechtveerdigh te woorden/ oock noch selue sondaaers bevonden woeden; so ware Christus een sonden-dinaer. Dat zy verre!

18 Maer is't dat ick wederom bouwe / dat ick gebroken hebbe / so make ick my selven tot eenen over-treder.

19 Maer ick ben dooz de Wet der Wet gestorven / op dat ick Gode leven soude. * Ick ben met Christo gekruist:

20 Maer ick leve; nochtans nu niet ick / maer Christus leeft in my. Want wat ick nu leve in den vleesche / dat leve ick in den geloove des Soons Gods/ die my heeft lief gehad / ende Hem selven voor my over-gegeven.

21 Ick en werpe de genade Godts niet weg: want is't dat dooz de Wet de gerechtigheyt komt / so is Christus te vergeefs gestorven ^{v.}

Het iij. Capittel.

Heest die deelen: 1. Verklaert endt bewijst d' Apostel voorder de leere van de Rechtveerdigh-makinge des Menschen voor Godt. 11. Weder-legt hy sommige regen-werpenge den valsche Apostelen. 11. Wijst hy aen het rechte gebrych van de Wet.

I. O Ghy onverstandige Galaten! wie heeft u betoovert/ dat ghy der waerheit geen gehoor en geest? welcken Christus Jesu voor de oogen geschildert was / ende nu onder u gekruist is?

2. Dat wil ick alleen van u leeren: Hebt ghy den Geest ontfangen dooz de werken des Wets/ ofte dooz de predikinge van't geloove?

3. Zijt ghy soo onverstandich? In den geest hebt ghy begonnen/ wilt ghy't dan nu in den vleesche vol-eyndigen?

4. Hebt ghy dan soo veel te vergeefs geleiden? Is't anders te vergeefs.

5. Die u nu den Geest geest / ende doet sulcke daden onder u/ doet Hy't dooz de werken des Wets/ ofte dooz de predikinge van't geloove?

6. Gelijck als Abraham Gode geloof heeft / ende het is hem gerckent ter gerechtigheyt:

7. So bekent ghy immers nu / dat de gene die des geloofs zijn / dat zijn Abrahams kinderen.

8. Maer de Schrift heeft het te voren gesien / dat Godt de Heydenen dooz het geloove rechtveerdigh soude maken; daerom verkondigt sy den Abraham: In u sullen alle Heydenen gesegent woorden.

9. Also woorden nu / die des geloofs zijn / gesegent met den geloovigen Abraham ^{v.}

10. Want die met de werken des Wets om-gaen/ die zijn onder den vloecht. Want daer staet geschreven: Dervloeckt zy peder-man / die niet en blijft in al het gene / dat geschreven staet in het Boeck des Wets/ dat hy't doe ^{v.}

11. Maer dat dooz de Wet niemant rechtveerdigh en wort voor Godt / is openbaer: want de Rechtveerdige sal syn's geloofs leven ^{v.}

12. Maer de Wet en is niet deg geloofs; maer / de Mensch diese doot / sal daer dooz leven.

13. Maer Christus heeft ons verlost van den vloecht des Wets/ doe Hy wiert een vloecht voor ons (Want daer staet geschreven: Dervloeckt is peder-man/ die aen't hout hangt). Deut. 21, 23.

14. Op dat de segeninge Abrahamis onder de Heydenen kommen soude in Christo Jesu / ende wp also den beloofden Geest ontfangen souden / dooz het geloove ^{v.}

15. Lieve Broeders / ich wil nae menscheliche maniere sprekken: Men veracht doch een's Menschen Testament niet (wanneer 't bevestigt is) en de men doet daer oock niet toe.

16. Nu is immers de belostenisse Abraham ende sijn Zade toe-geslept. Hy en spreekt niet / Dooz de zaden/ als dooz vele; maer als dooz een/ Dooz uw Zae / 't Welck is Christus ^{v.}

17. Maer ick segge daer af: Het Testament / dat van Godt te vozen bevestigt is op Christum / en wort niet te nice gemaect / dat de belostenisse soude dooz de Wet op-houden; welche gegeven is over vierhondert ende dertigh jaren daer nae.

18. Want waer't dat de erfstenisse dooz de Wet verwozen wierde / so en wierde sy niet dooz de belostenisse gegeven: maer Godt heeftse Abraham dooz de belostenisse vry geschoncken.

19. Wat sal dan de Wet? Sy is daer toe gekomen om der sonden wille/ tot dat het Zae komen soude/ dien de belostenisse geschiedt is; ende is gestelt van de Engelen / * dooz de hant des Middelaers.

20. Een Middelaer nu en is niet [een Middelaer] van eenen; maer Godt is eenigh.

21. Hoe? is dan de Wet tegen Godts belostenissen? Dat zy verre. Maer waer't datter een Wet gegeven ware/ die levendigh maken konde / so quam de gerechtigheyt waerachtelijck upp de Wet.

22. Maer de Schrift heeft et al besloten onder de sonde; op dat de belostenisse soude komen dooz het geloove in Iesum Christum / gegeven den genen/ die daer gelooven ^{v.}

III. Maer eer dan het geloove quam/ wierden wi onder de Wet verwaert / ende besloten op het geloove/ datter geopenbaert soude woorden.

24. Also is de Wet onse Tucht-meester geweest op Christum / op dat wp dooz het geloove souden rechtveerdigh woorden.

25. Maer nu het geloove gekomen is / so en zijn wp niet meer onder den Tucht-meester.

eenigh/dat is Hy is alleen/ende en heeft sijn's gelijcken niet; daerom souder eenen Middelaer met Hem niet en is te handelen/als oock Job sept. Act. 7, 53. Ebr. 2, 2. + Rom. 3, 9. cap. 11, 21.

H.b. 2, 4.
Rom. 1, 17.

Lev. 18, 5.
Ezech. 20, 11.
13.
Rom. 10, 5.

Fipstel op den
13 Son-dag
nae der H.
Die-vuldig-
heyt,

Gen. 22, 18.

^a Wat sal
Godt heeftse
Abraham de erf-
senisse / dat is/
de gerechtig-
heit ende het
eeuwige leven
uit genade

tog geslept:
wat baet van
de Wet? Ant.
woort. De
Wet openbaert
ende vermeert
dat de sonde
om dat wi veel
epicht / dat wi
niet en vermo-
genende open-
baerste daer-
om / dat wi er
keuen / dat Godt
niet rechtveer-
dig make. Indien
de Wet
alleen genoegh
was/omzoom
te maken; wat
behoefden wi
de belostenisse
nade?

b. Middelaers)
Mosis / de
welcke een
Middelaer
tauff hen Godt
ende het volck
was. Nu hadt
de men geeneen
Middelaer
van doen ge-
hadt/indien het
volck de Wet
hadde kunnen
hooren.

Exod. 20, 19.
ende Deut. 5, 5.
Indien sise mi
niet hooren en
konnen / hoe
kanse de Wet
vraam maken?
Maer Godt is

Joh. 1,12.
Gal. 4,5.Cor. 11, 13.
Col. 3, 11.

26 Want ghy zyt alle Godts kinderen / dooz het geloove in Christo Jesu.
27 Want soo vele alsser van u gedoopt zyn / die hebben Christum aen-getogen.

28 Hier en is geen Jode noch Grieke; hier en is geen knecht noch vrye; hier en is geen man noch wijf: want ghy zyt al te samen een in Christo Jesu.

29 Zijt ghy nu Christi / so zijt ghy immers Abrahams zaet / ende nae de beloftenisse erf-genamen.

Het iiiij. Capittel.

Heest dize deelen: I. Verklaert den Apostel de gelegenheit van de Wet / met de gelijkenissen van een on-mondigh kint. II. Verwijt hy den Galaten hare wijselvurighert. III. Verklaert hy de leere van de Rechtfertigheids-makinge met de gelijkenisse van Sara ende Agar / &c.

Epistel op den
1 Son-dagh
nae den Christ-
dagh.

I. So Mer ick segge / Soo lange als
I de erf-genaem een kint is /
so en isser tuschen hem ende eenen knecht
geen onder-schept / hoe-wel hy een heere
is van alle [goederen]:

2 Maer hy is onder de Mommers
ende Woogden / tot op den bestemden tijt
van den vader:

3 Alsoo oock wy / doe wy kinderen
waren / waren wy gebangen onder de
upiterlycke in-settingen.

4 Maer doe de tijt verbult wiert/
sondt Godt sijnen Soon / geboren van
eene Vrouwe / ende onder de Wet ge-
daen:

5 Op dat Hy de gene / die onder de
Wet waren/verlossen soude / op dat wy de
kintschap ontfangen souden.

6 Dewijle ghy dan kinderen zijt / so
heeft Godt den Geest sijn's Soons ge-
sonden in uw herten / die roept: Abba/
lieve Vader.

7 Also en is hier nu geen knecht
meer / maer enuel kinderen. Zijn't dan
kinderen / so zijn't oock erf-genamen
Godts/dooz Christum.

II. Mer tot dier tijt / doe ghy Godt
8 niet en kendet / diendet ghy den
genen / die van nature geene Goden en
zijn.

9 Maer mi ghy Godt gekent hebt
(ja veel meer van Godt gekent zijt) hoe
wendet ghy u dan wederom tot de / wac-
ke ende gehreckelijcke in-settingen / wel-
ken ghy van nieuwbs aen dienen wilt?

10 Ghy houdet dagen / ende maen-
den / ende Feesten / ende jaer-tijden.

11 Ich wees voor u / dat ick niet mis-
schien te vergeefs aen u gearbeide en
hebbe.

12 Zijt doch als ick / want ick ben
als ghy: lieve Broeders / (ick bidde u)
ghy en hebt my geen leet gedaen.

13 Want ghy weet / dat ick u in swach-
hepi nae den vleesche het Euangeliun ge-
predikt hebbe / ten eersten mael:

14 Ende mijne aen-vechtigen / die ick
lyde nae den vleesche / en hebt ghy niet
veracht noch versmaedt; maer als eenen
Engel Godts naer ic ghy my aen / ja als
Christum Iesum.

15 Hoe waert ghy [doe ter tijt] soo sa-

ligh? Ick ben uw' getuyge / dat ghy / ui-
dien't mogelijck geweest ware / uw'e oo-
gen souder uyt-getrocken ende my gege-
ven hebben.

16 Ben ick dan alsoo uw' vyant ge-
woorden / dat ick u de waerheyt voor-hou-
de?

17 Sp en pveren niet recht om u; maer
sp willen u van my af-valligh maken / dat
ghy om haer souder pveren.

18 Pveren is goet / wanneer 't altijt ^{Cor. 7,7.}
geschiedt om het goede; ende niet alleen/
wanneer ick tegenwoordigh by u ben.

19 Mijne lieve kinderen / die ick we-
derom met angsten bare / tot dat Christus
in u eene gestalte kryge.

20 Maer ick wilde / dat ick nu by u
ware / ende mijne stenme veranderen kon-
de: want ick ben in twijfel over u.

III. So Egt my / ghy die onder de Wet

21 wilt zyn / en hebt ghy de Wet niet
gehoocht?

22 Want daer staet geschreven /
dat Abrahams twee sonen hadde; eenen
van de dienst-maeft / den anderen van de
vrye.

23 Maer die van de dienst-maeft
was / is nae den vleesche geboren: maer
die van de vrye / is dooz de beloftenisse [ge-
bozen].

24 Dese woorden beduyden wat.
Want dat zyn de twee Testamenten: het
een van den bergh Sina / dat tot knecht-
schap baert / 't welck is Agar.

25 Want Agar heet in Arabien de
bergh Sina / ende reyct tot Jerusalem
toe; dat tot deser tijt is / ende is dienstbaer
met syne kinderen.

26 Maer dat Jerusalem / dat daer
boven is / dat is de vrye; die is onser aller
moeder.

27 Want daer staet geschreven: Zijt ^{Jef. 54, 1.}
vryolijck ghy onvuchtbare / ghy die niet
en baert; ende hzeect voort / ende roept/
ghy die niet vuchtbaer en zijt: want de
eensame heeft veel meer kinderen / dan die
den man heeft.

28 Maer wy / lieve Broeders / zyn/
Isaac nae/der beloftenisse kinderen.

29 Maer gelijck als tot dier tijt / die
nae den vleesche geboren was / dien ver-
volgde / die nae den geest geboren was; al-
soo gaet het oock mi toe.

30 Maer wat spreekt de Schrift? ^{Gen. 21, 10, 12.}
D Stoot de dienst-maeft uyt met haren
soon: want der dienst-maeft soon en sal
niet erven met den soon der vrye.

31 So en zyn wy nu / lieve Broeders/
niet der Dienst-maeft kinderen / maer
der Vrye.

Het v. Capittel.

Heest dize deelen: I. Vermaent Paulus tot volheedinge in
de Christelijke vryheit. II. Belijft op de Galaten van we-
gen hare wijselvurighert / ande voegt daer by een dreygement
tegen de verleppers. III. Stelt hy nooz een af-maltinge van
de vryelijcke lasten / ende een aen maninge tot de vryheit
des Geestes.

I. So bestaet nu in de vryheit / daer
sons Christus mede bevryt heeft;
ende en laet u niet wederom in het knecht-
sche joch vangen.

De Send-brief Pauli Cap.v,vj.

2 Siet / ick Paulus segge u: Is't dat ghy u laet besnijden / so en is u Christus geen nut.

3 Ick betuyge wederom eenen pegelijken / die hem laet besnijden / dat hy noch de geheele Wet schuldigh is te doen.

4 Ghy hebt Christum verlozen / ghy die dooz de Wet wilt rechtveerdigh wozden / ende zyt van de genade gewallen.

5 Maer wy verwachten in den Geest/ door het geloove / de gerechtigheit die men hopen moet.

6 Want in Christo Jesu en geldt noch besnijdinge noch voor-hupt pet; maer het geloove / dat dooz de liefde daidigh is.

7 Hy liept wel: wie heeft u op gehouden / der waerheit niet gehoozaem te zijn?

8 Sulcke over-redinge en is niet van dien/ die u geroepen heeft.

9 Een weynigh suer-deegh verstuert het geheele deegh.

10 Ick vertrouwe van u in den Heere / dat ghy niet anders en sult gesinnet zijn. Maer wie u dwalende maeckt / die sal sijn oordeel dragen / hy zp wie hy wil.

11 Maer ick / lieve Broeders / is't dat ick de besnijdinge noch predike / waerom lyde ick dan vervolginge? so hadde de ergernisse des krupees op gehouden.

12 Och of sp oock uyt-geroept wierden/ die u verstooren!

13 Maer ghy / lieve Broeders / zyt ter vphoeft geroepen: alleen siet toe / dat ghy dooz de vphoeft den vleesche geene rymte en geest; maer dooz de liefde diene d' een den anderen.

14 Want alle Wetten wozden in een woort vervult / in dit: Hebt uwen Naesten lief / als u selven.

15 Maer is't dat ghy u onder malkanderen bijt ende eet / so siet toe / dat ghy niet onder malkanderen verteert en wozdet.

16 III. Mer ick segge: so Wandelt in den geest / so en sult ghy de lusten des vleeschs niet vol-bringen.

17 Want den vleesche lustet tegen den geest / ende den geest tegen het vleesch: deselue zijn tegen malkanderen / dat ghy niet en doet wat ghy wilt.

18 Maer regeert u de geest / so en zyt ghy niet onder de Wet.

19 Maer de werken des vleeschs zijn openbaer / als daer zijn: Over-spel/ hoererpe / onreynigheit / dertelheit /

20 Afgoderpe / tooverpe / vrant-schap / twist / benijdinge / toorn / gekijf / twee-dracht / secten /

21 Haet / moort / suppen / brassen / en de dier-gelycken: van dewelcke ick u te voozen geseyt hebbe / ende segge noch te voozen / Dat die sulcx doen / het ryck Gods niet be-erben en sullen.

22 Maer de vrucht des Geestes is / liefde / vreugde / vrede / lanch-moedigheit / vriendelijchheit / goedertierenheit / geloove / sachtmoeidigheit / kupschept.

23 Tegen sulcke en is de Wet niet.

24 Maer die Christo toe-behooren / die kruycigen haer vleesch / met de lusten ende begeerten.

Het vj. Capittel.

Heeft die deelen: I. Vermaent den Apostel tot sachtmoeidigkeit tegen de gene/die myt swachheit sondigen. II. Vermaent tot misd-wachheit tegen de Leeraars ende de behoeftige. III. Belijnt hy den Send-brief / ende weder-haelt wat hy tot hier toe geleert hadde.

I. so I S't dat wy in den geest leven/

25 I so laet ons oock in den geest wandelen.

26 Laet ons niet pdeler eere gierigh zyn / ons onder malkanderen te vercooznen ende te haten.

I Lieve Broeders / waer't dat een Mensch van eenigen seyl verrascht wierde / so helpt hem weder te recht met eenen sachtmoeidigen geest / ghy die gestelyck zyt: ende siet op u selven / dat ghy oock niet versocht en wozdet.

2 D' een drage des anderien lasten/ so sult ghy de *Wet Christi verbullen.

3 Maer is 't dat hem remant laet duncken / hy zp wat / daer hy doch niets en is / die bedriegt hemselfen.

4 Maer een pegelijck beproeve sijn selfs werck ; ende als-dan sal hy aen hem selven roem hebben / ende niet aen eenen anderen.

5 Want een pegelijck sal sijn epgen pack dragen.

II. M er die onder-wesen wort

6 met den Woerde / die deele mede allerleip goet den genen die hem onderwijst.

7 En dwaelt niet: Godt en laet Hem niet bespotten. Want wat de Mensch zaeft / dat sal hy oogsten.

8 Wie op sijn vleesch zaeft / die sal van den vleesche de verderffenisse oogsten: maer wie op den geest zaeft / die sal van den geest het eeuwige leven oogsten.

9 Laet ons dan goet doen / ende niet moede wozden: want tot sijner tijt sullen wy oock oogsten sonder op-houden.

10 Als wy dan nu tijt hebben / so laet ons goet doen aen alle man; maer aller-meest aen des geloofs genooten.

III. Set / met hoe vele woorden ick u geschreven hebbe met epgener hant.

12 Die haer selven willen aengenaem maken nae den vleesche / die dwingen u te besnijden / alleen dat sp niet den kruyce Christi niet vervolgt en wozden.

13 Want oock sy selve / die haer laten besnijden / en houden de Wet niet; maer sy willen / dat ghy u laet besnijden / op dat sp haer van uwen vleesche veromen mogen.

14 Maer het zp verre van my te roemen / dan alleen van den kruyce onses Heeren Jesu Christi; dooz welcken my de wereld gekruyst is / ende ick der wereld.

Epistel op den 15 Son-dagh nae der Drie-vuldigheit.

Het VICap. Gr.

Rom. 15, 1. 1 Thess. 5, 14.

Joh. 13, 34. cap. 15, 12.

Joh. 4, 21.

a Niet aen eenen anderen) Walsche Lee-vaers en soes-ken niet / hoe sy broum woz- den / maer dat sp alleen heel roems by ant-dece hebben: ende bestaat haer daen alleen op lietemder lieuen toe-loop/ ende aen-hangh / want sy zyn eer-gies- tigh / ende niet op-recht.

* 1 Cor. 9, 11, 14.

2 Thess. 3, 13.

b Nieden toe-loop/ ende aen-hangh / want sy zyn eer-gies-tigh / ende niet op-recht.

1 Tim. 5, 8.

c Niet aen eenen anderen) Walsche Lee-vaers en soes-ken niet / hoe sy broum woz- den / maer dat sp alleen heel roems by ant-dece hebben: ende bestaat haer daen alleen op lietemder lieuen toe-loop/ ende aen-hangh / want sy zyn eer-gies- tigh / ende niet op-recht.

* 1 Cor. 9, 11, 14.

2 Thess. 3, 13.

d Niet aen eenen anderen) Walsche Lee-vaers en soes-ken niet / hoe sy broum woz- den / maer dat sp alleen heel roems by ant-dece hebben: ende bestaat haer daen alleen op lietemder lieuen toe-loop/ ende aen-hangh / want sy zyn eer-gies- tigh / ende niet op-recht.

* 1 Cor. 9, 11, 14.

2 Thess. 3, 13.

e Niet aen eenen anderen) Walsche Lee-vaers en soes-ken niet / hoe sy broum woz- den / maer dat sp alleen heel roems by ant-dece hebben: ende bestaat haer daen alleen op lietemder lieuen toe-loop/ ende aen-hangh / want sy zyn eer-gies- tigh / ende niet op-recht.

* 1 Cor. 9, 11, 14.

2 Thess. 3, 13.

f Niet aen eenen anderen) Walsche Lee-vaers en soes-ken niet / hoe sy broum woz- den / maer dat sp alleen heel roems by ant-dece hebben: ende bestaat haer daen alleen op lietemder lieuen toe-loop/ ende aen-hangh / want sy zyn eer-gies- tigh / ende niet op-recht.

* 1 Cor. 9, 11, 14.

2 Thess. 3, 13.

g Niet aen eenen anderen) Walsche Lee-vaers en soes-ken niet / hoe sy broum woz- den / maer dat sp alleen heel roems by ant-dece hebben: ende bestaat haer daen alleen op lietemder lieuen toe-loop/ ende aen-hangh / want sy zyn eer-gies- tigh / ende niet op-recht.

* 1 Cor. 9, 11, 14.

2 Thess. 3, 13.

h Niet aen eenen anderen) Walsche Lee-vaers en soes-ken niet / hoe sy broum woz- den / maer dat sp alleen heel roems by ant-dece hebben: ende bestaat haer daen alleen op lietemder lieuen toe-loop/ ende aen-hangh / want sy zyn eer-gies- tigh / ende niet op-recht.

* 1 Cor. 9, 11, 14.

2 Thess. 3, 13.

i Niet aen eenen anderen) Walsche Lee-vaers en soes-ken niet / hoe sy broum woz- den / maer dat sp alleen heel roems by ant-dece hebben: ende bestaat haer daen alleen op lietemder lieuen toe-loop/ ende aen-hangh / want sy zyn eer-gies- tigh / ende niet op-recht.

* 1 Cor. 9, 11, 14.

2 Thess. 3, 13.

j Niet aen eenen anderen) Walsche Lee-vaers en soes-ken niet / hoe sy broum woz- den / maer dat sp alleen heel roems by ant-dece hebben: ende bestaat haer daen alleen op lietemder lieuen toe-loop/ ende aen-hangh / want sy zyn eer-gies- tigh / ende niet op-recht.

* 1 Cor. 9, 11, 14.

2 Thess. 3, 13.

k Niet aen eenen anderen) Walsche Lee-vaers en soes-ken niet / hoe sy broum woz- den / maer dat sp alleen heel roems by ant-dece hebben: ende bestaat haer daen alleen op lietemder lieuen toe-loop/ ende aen-hangh / want sy zyn eer-gies- tigh / ende niet op-recht.

* 1 Cor. 9, 11, 14.

2 Thess. 3, 13.

l Niet aen eenen anderen) Walsche Lee-vaers en soes-ken niet / hoe sy broum woz- den / maer dat sp alleen heel roems by ant-dece hebben: ende bestaat haer daen alleen op lietemder lieuen toe-loop/ ende aen-hangh / want sy zyn eer-gies- tigh / ende niet op-recht.

* 1 Cor. 9, 11, 14.

2 Thess. 3, 13.

m Niet aen eenen anderen) Walsche Lee-vaers en soes-ken niet / hoe sy broum woz- den / maer dat sp alleen heel roems by ant-dece hebben: ende bestaat haer daen alleen op lietemder lieuen toe-loop/ ende aen-hangh / want sy zyn eer-gies- tigh / ende niet op-recht.

* 1 Cor. 9, 11, 14.

2 Thess. 3, 13.

n Niet aen eenen anderen) Walsche Lee-vaers en soes-ken niet / hoe sy broum woz- den / maer dat sp alleen heel roems by ant-dece hebben: ende bestaat haer daen alleen op lietemder lieuen toe-loop/ ende aen-hangh / want sy zyn eer-gies- tigh / ende niet op-recht.

* 1 Cor. 9, 11, 14.

2 Thess. 3, 13.

o Niet aen eenen anderen) Walsche Lee-vaers en soes-ken niet / hoe sy broum woz- den / maer dat sp alleen heel roems by ant-dece hebben: ende bestaat haer daen alleen op lietemder lieuen toe-loop/ ende aen-hangh / want sy zyn eer-gies- tigh / ende niet op-recht.

* 1 Cor. 9, 11, 14.

2 Thess. 3, 13.

p Niet aen eenen anderen) Walsche Lee-vaers en soes-ken niet / hoe sy broum woz- den / maer dat sp alleen heel roems by ant-dece hebben: ende bestaat haer daen alleen op lietemder lieuen toe-loop/ ende aen-hangh / want sy zyn eer-gies- tigh / ende niet op-recht.

* 1 Cor. 9, 11, 14.

2 Thess. 3, 13.

q Niet aen eenen anderen) Walsche Lee-vaers en soes-ken niet / hoe sy broum woz- den / maer dat sp alleen heel roems by ant-dece hebben: ende bestaat haer daen alleen op lietemder lieuen toe-loop/ ende aen-hangh / want sy zyn eer-gies- tigh / ende niet op-recht.

* 1 Cor. 9, 11, 14.

2 Thess. 3, 13.

r Niet aen eenen anderen) Walsche Lee-vaers en soes-ken niet / hoe sy broum woz- den / maer dat sp alleen heel roems by ant-dece hebben: ende bestaat haer daen alleen op lietemder lieuen toe-loop/ ende aen-hangh / want sy zyn eer-gies- tigh / ende niet op-recht.

* 1 Cor. 9, 11, 14.

2 Thess. 3, 13.

s Niet aen eenen anderen) Walsche Lee-vaers en soes-ken niet / hoe sy broum woz- den / maer dat sp alleen heel roems by ant-dece hebben: ende bestaat haer daen alleen op lietemder lieuen toe-loop/ ende aen-hangh / want sy zyn eer-gies- tigh / ende niet op-recht.

* 1 Cor. 9, 11, 14.

2 Thess. 3, 13.

t Niet aen eenen anderen) Walsche Lee-vaers en soes-ken niet / hoe sy broum woz- den / maer dat sp alleen heel roems by ant-dece hebben: ende bestaat haer daen alleen op lietemder lieuen toe-loop/ ende aen-hangh / want sy zyn eer-gies- tigh / ende niet op-recht.

* 1 Cor. 9, 11, 14.

2 Thess. 3, 13.

u Niet aen eenen anderen) Walsche Lee-vaers en soes-ken niet / hoe sy broum woz- den / maer dat sp alleen heel roems by ant-dece hebben: ende bestaat haer daen alleen op lietemder lieuen toe-loop/ ende aen-hangh / want sy zyn eer-gies- tigh / ende niet op-recht.

* 1 Cor. 9, 11, 14.

2 Thess. 3, 13.

v Niet aen eenen anderen) Walsche Lee-vaers en soes-ken niet / hoe sy broum woz- den / maer dat sp alleen heel roems by ant-dece hebben: ende bestaat haer daen alleen op lietemder lieuen toe-loop/ ende aen-hangh / want sy zyn eer-gies- tigh / ende niet op-recht.

* 1 Cor. 9, 11, 14.

2 Thess. 3, 13.

w Niet aen eenen anderen) Walsche Lee-vaers en soes-ken niet / hoe sy broum woz- den / maer dat sp alleen heel roems by ant-dece hebben: ende bestaat haer daen alleen op lietemder lieuen toe-loop/ ende aen-hangh / want sy zyn eer-gies- tigh / ende niet op-recht.

* 1 Cor. 9, 11, 14.

2 Thess. 3, 13.

x Niet aen eenen anderen) Walsche Lee-vaers en soes-ken niet / hoe sy broum woz- den / maer dat sp alleen heel roems by ant-dece hebben: ende bestaat haer daen alleen op lietemder lieuen toe-loop/ ende aen-hangh / want sy zyn eer-gies- tigh / ende niet op-recht.

* 1 Cor. 9, 11, 14.

2 Thess. 3, 13.

y Niet aen eenen anderen) Walsche Lee-vaers en soes-ken niet / hoe sy broum woz- den / maer dat sp alleen heel roems by ant-dece hebben: ende bestaat haer daen alleen op lietemder lieuen toe-loop/ ende aen-hangh / want sy zyn eer-gies- tigh / ende niet op-recht.

* 1 Cor. 9, 11, 14.

2 Thess. 3, 13.

z Niet aen eenen anderen) Walsche Lee-vaers en soes-ken niet / hoe sy broum woz- den / maer dat sp alleen heel roems by ant-dece hebben: ende bestaat haer daen alleen op lietemder lieuen toe-loop/ ende aen-hangh / want sy zyn eer-gies- tigh / ende niet op-recht.

* 1 Cor. 9, 11, 14.

2 Thess. 3, 13.

aa Niet aen eenen anderen) Walsche Lee-vaers en soes-ken niet / hoe sy broum woz- den / maer dat sp alleen heel roems by ant-dece hebben: ende bestaat haer daen alleen op lietemder lieuen toe-loop/ ende aen-hangh / want sy zyn eer-gies- tigh / ende niet op-recht.

* 1 Cor. 9, 11, 14.

2 Thess. 3, 13.

bb Niet aen eenen anderen) Walsche Lee-vaers en soes-ken niet / hoe sy broum woz- den / maer dat sp alleen heel roems by ant-dece hebben: ende bestaat haer daen alleen op lietemder lieuen toe-loop/ ende aen-hangh / want sy zyn eer-gies- tigh / ende niet op-recht.

* 1 Cor. 9, 11, 14.

2 Thess. 3, 13.

cc Niet aen eenen anderen) Walsche Lee-vaers en soes-ken niet / hoe sy broum woz- den / maer dat sp alleen heel roems by ant-dece hebben: ende bestaat haer daen alleen op lietemder lieuen toe-loop/ ende aen-hangh / want sy zyn eer-gies- tigh / ende niet op-recht.

* 1 Cor. 9, 11, 14.

2 Thess. 3, 13.

dd Niet aen eenen anderen) Walsche Lee-vaers en soes-ken niet / hoe sy broum woz- den / maer dat sp alleen heel roems by ant-dece hebben: ende bestaat haer daen alleen op lietemder lieuen toe-loop/ ende aen-hangh / want sy zyn eer-gies- tigh / ende niet op-recht.

* 1 Cor. 9, 11, 14.

2 Thess. 3, 13.

ee Niet aen eenen anderen) Walsche Lee-vaers en soes-ken niet / hoe sy broum woz- den / maer dat sp alleen heel roems by ant-dece hebben: ende bestaat haer daen alleen op lietemder lieuen toe-loop/ ende aen-hangh / want sy zyn eer-gies- tigh / ende niet op-recht.

* 1 Cor. 9, 11, 14.

2 Thess. 3, 13.

ff Niet aen eenen anderen) Walsche Lee-vaers en soes-ken niet / hoe sy broum woz- den / maer dat sp alleen heel roems by ant-dece hebben: ende bestaat haer daen alleen op lietemder lieuen toe-loop/ ende aen-hangh / want sy zyn eer-gies- tigh / ende niet op-recht.

* 1 Cor. 9, 11, 14.

2 Thess. 3, 13.

gg Niet aen eenen anderen) Walsche Lee-vaers en soes-ken niet / hoe sy broum woz- den / maer dat sp alleen heel roems by ant-dece hebben: ende bestaat haer daen alleen op lietemder lieuen toe-loop/ ende aen-hangh / want sy zyn eer-gies- tigh / ende niet op-recht.

* 1 Cor. 9, 11, 14.

2 Thess. 3, 13.

hh Niet aen eenen anderen) Walsche Lee-vaers en soes-ken niet / hoe sy broum woz- den / maer dat sp alleen heel roems by ant-dece hebben: ende bestaat haer daen alleen op lietemder lieuen toe-loop/ ende aen-hangh / want sy zyn eer-gies- tigh / ende niet op-recht.

* 1 Cor. 9, 11, 14.

2 Thess. 3, 13.

ii Niet aen eenen anderen) Walsche Lee-vaers en soes-ken niet / hoe sy broum woz- den / maer dat sp alleen heel roems by ant-dece hebben: ende bestaat haer daen alleen op lietemder lieuen toe-loop/ ende aen-hangh / want sy zyn eer-gies- tigh / ende niet op-recht.

* 1 Cor. 9, 11, 14.

2 Thess. 3, 13.

jj Niet aen eenen anderen) Walsche Lee-vaers en soes-ken niet / hoe sy broum woz- den / maer dat sp alleen heel roems by ant-dece hebben: ende bestaat haer daen alleen op lietemder lieuen toe-loop/ ende aen-hangh / want sy zyn eer-gies- tigh / ende niet op-recht.

* 1 Cor. 9, 11, 14.

2 Thess. 3, 13.

kk Niet aen eenen anderen) Walsche Lee-vaers en soes-ken niet / hoe sy broum woz- den / maer dat sp alleen heel roems by ant-dece hebben: ende bestaat haer daen alleen op lietemder lieuen toe-loop/ ende aen-hangh / want sy zyn eer-gies- tigh / ende niet op-recht.

* 1 Cor. 9, 11, 14.</p

2 Cor. 5, 17.
Gal. 5, 6.
Col. 3, 11.
blygel) Desen
regel en is niet
der Menschen
leere/ mae het
Euangelium
en het geloope
in Christum.
Ende de lit-
teeken en
zijn niet de
lück-steden aen
Christi lichaem;
maer allerley
lijden/ dat wy
aen't lichaem
om Christi
wille dzagen,

15 Want in Christo Jesu en geldt
noch besnijdinge / noch voorz-hupt pet;
maer een nieuwe creature \diamond .
16 Ende soo vele alsser nae desen b're-
gel wandelen / over die zp vrede ende
barmhertigheyt / ende over den Isra-
el Godts.

17 Voorz-aen en maakte my niemand
meer moepte; want ict drage de lit-teec-
kenen des Heeren Jesu aen mijn li-
chaem. Cor. 4, 10.

18 De genade onses Heeren Jesu
Christi zp met uwen geest / lieve Broe-
ders/ Amen.

Aen de Galaten gesonden van Romen.

V O O R - R E D E N
op den

S E N D - B R I E F
P A U L I
A E N D E
E P H E S I E R S.
D. M. L.

In desen Send-brieft leert S. Paulus ten eersten/ wat het Euangelium is/ hoe het alleen van Godt in eeuwigheyt voor-sien/ en
de dooz Christum verdient ende uyt-gegaen is: dat alle de gene die daer aen gelooven/ rechverdigh/ vroom/ leuenigh/ saligh/
ende van de Wet/ sonde ende doot wy worden. Wat doet hy dooz de 3 eerste capite.

I. II. III.

Daer-nae leert hy mijnen de by-leeringen ende Menschen geboden: op dat wy aen een Hooft blijven/ gewis/ oprecht/ende vol-
komen worden in Christus alleen/ aen wiec wy 't geheel hebben/ so dat wy hantten hem nicks en behoeven. Wat doet hy in 't 4 cap.
Doorz leert hy het geloope oeffenende ende bewijzen met goede werken/ ende de sonden myden: ende met geestelijcke wapenen
strijden tegen den Duvel; op dat wy dooz het kruys in de hope bestaan mogen.

IV.

V. VI.

D E
S E N D - B R I E F
P A U L I
A E N D E
E P H E S I E R S

Kan in twee Hooft-stucken gedeelt worden:

- I. Handelt Paulus van de genade
Godts/ ende sommige poincten/ die
daer uyt vloepen/ &c. tot et 4 cap. toe.
- II. Vermaent den Apostel tot een heylige
wandelinge; van 't 4 cap. tot et
epnde toe.

Het eerste Capittel.

Heeft drie deelen: I. Is de in-leydinge/ &c. II. Dankt
Paulus God voor de geestelijcke segeningen in hemelsche goe-
deeren. III. Wenscht hy dat de geestelijcke gaven by de Ephes-
siers mogen vermeerdert worden.

Col. 1, 22.

A P O S T E L
P A U L U S
een A-
postel Jesu CHRI-
STI, dooz den wil-
le Godts: den
Heyligen tot E-
phezen/ ende ge-
loovigen in Chri-
sto Jesu.

2 Genade zp
met u ende vrede / van Godt onsen Da-
der/ ende den Heere Jesu Christo.

11. 30 G eloost zp Godt ende de Vader
onses Heeren Jesu Christi/ die
ong gesegent heeft met allerley geestelij-
ke segeninge/ in de hemelsche [goederen/]
dooz Christum.

4 Gelijck Hy ons dan verkozen heeft
dooz den selven/ eer der Werelt gront ge-

lept was / dat wy souden zijn heyligh en-
de onstraffelijck voorz Hem in de liefs
de do:

5 Ende heeft ons verordineert ter
kindschap tot Hem selven/ dooz Jesum
Christum / nae het wel-behagen sijn's
willens/

6 Tot los sijner heerlijcker genade/
dooz welke Hy ons heeft aen-genaem Matth. 3, 17.
gemaect in den Belieden \diamond :

7 Aen weleken wy hebben de verlos-
singe dooz sijn bloet/ [namelijck/] de ver-
gevinge der sonden/ nae den rijckdom sij-
ner genade;

8 Dewelcke ons rijkelijck geschiedt
is/ dooz allerley wijsheit ende kloeck-
heit:

9 Ende heeft ons laten weten de ver-
holentheit sijn's willens/ nae sijn wel-
behagen/ ende heeft dat selve voorz ge-
bracht dooz Hem/

10 Dat sp gepredikt wierde / doe de
tijt

Rom. 1, 7.

Epistel op S.
Thome dagh,

2 Tim. 1, 9.